Канцелярія ЖК № ніколи не була велика, а тепер обернулась просто на закуток з надмірно довгим і покрученим апендиксом-коридором, позбавленим природного світла. Електрична лампа обмеженої сили нерухомо й жовтаво дивилася згори на вузькі лави попід стіною, де відвідувачі канцелярії могли чекати, автоматично утворюючи сидячу чергу. В кінці цієї почекальні, де коридор, мов стравохід у шлунок, відкрився в бічне поширення з двома вікнами на вулицю, відвідувачам належалось устати й підходити або праворуч до столу платити за комірне, або ліворуч до двох щільно зсунутих столів по довідки до кербуда та голови житлокоопу. А позаду, під вікном, раптово височилася старомодна конторка з довгоногим стільцем, що на нім мовчазно схилялася худа й настовбурчена рахівника постать.

На шосту годину ввечері операції з пожильцями вже кінчалися, і коли голова ЖК з головою ревізкому зайшли до канцелярії, вона була тиха й порожня. Дівчина-касирка похапцем поправляла капелюшка перед відходом, і рахівник статечно складав у нутрощі конторки свої книжки,

— Подивіться тільки, що ви зробили з канцелярією,— повагом провадив голова ревізкому.— Якийсь лабіринт, катакомби, зрештою. Сюди заходити гидко. Мати таку канцелярію — це значить не поважати мешканців. Це значить не дбати про них. Хоч взагалі, товаришу Вивірко, в нас про людей не дбають. Не вміють і, головне, не хочуть дбати.

— А кухню я зробив, це теж не дбаю? — спитав голова ЖК.

— Кухню ви зробили. Але боюсь, що зробили ви її більше з тих міркувань, що в житлокоопі належить бути їдальні, ніж із справжнього дбання за реальних живих людей. Ви зробили її більш для ідеї, ніж для людської вигоди. Тому зробили її невдало.

— Чим саме?

— Почати хоч би з того, що ви без потреби знівечили канцелярію, відгородивши під кухню добру половину її. Ви зовсім забули, що тут щодня буває півсотні й більше людей. Припустимо, ці люди приходять сюди на якихось півгодини, і дуже дбати за зручність для них на такий короткий час не доводиться... Хоч я особливо стою на тому, що про зручність людини в наших радянських умовах треба дбати скрізь і повсякчас, товаришу Вивірко.

Голова ревізкому глянув на голову ЖК і вибачливо посміхнувся. Тоді добув з кишені в пальті цигарника.

— Але ці люди,— провадив він, запалюючи між словами,— ці люди... приносять... приносять сюди силу бруду, болота, вони дихають, плюють, харкають нарешті, а ваші співробітники, що сидять тут сім з половиною годин, мусять цим повітрям дихати.

— Курять сильно, от біда,— прикинув рахівник, виходячи,— є об’ява, що заборонено, а вони шмалять. А то було б нічого.

— Ви перший курите,— сказав голова ЖК з протяжком. — Ви перший систематично порушуєте постанову.

— Палити заборонено відвідувачам, а я належу, сказати б, до адміністрації,— сухо відповів голова ревізкому.

— Будемо штрафувати,— сказав голова ЖК, відсуваючи від себе теку. — Будемо штрафувати за куріння. Так, по-вашому, кухні зовсім не треба було будувати. Або, як ми радили, викинути п’ятнадцять тисяч на прибудову, щоб зберегти просторішу канцелярію? Ех, хоч ви, можна сказати, радянський інженер, а в громадській справі не туди дивитесь, так-так, за дрібниці чіпляєтесь. Формаліст ви, товаришу Слуцький, скажу просто. Якби вас слухати, ми б к чорту зірвали громадське харчування. Тридцять тисяч заощадити державі проти вашого проекту!

— Але маєте тільки кухню.

— І це вже непогано, тим часом обід додому даватимемо. Але цього мало. Треба, щоб трудящі нашого будинку могли пообідати на місці, не носитися з горщиками та мисками, не гріти обіди дома на примусах і посуду не мити. От що треба для поліпшення добробуту!

— І цього якраз немає. А прибудова, що я пропонував, усе розв’язувала цілком задовільно. І я не розумію...

— Дозвольте,— перепинив його голова ЖК,— про це зараз і поговоримо. З цього боку, де канцелярія і тепер наша кухня, є ще дві кімнати на 7 і 4 квадратові сажені, разом одинадцять,— вистачить. У крайній, більшій, живе родина Кирченок, я даю їм кімнату в квартирі № 38, там якраз звільнилася площа. У другій кімнаті живе ота стара — Веледницька, ну, знаєте, сенаторшою звуть,— її теж переселити, проб’ємо капітальну стіну, зробимо двері, і все гаразд.

Голова ревізкому міркував хвилину.

— Технічно цей проект здійсненний,— промовив він кінець кінцем, відхилившись на стільці. — Але куди ви подінете Веледницьку?

— Вільної кімнати для неї в нас немає. Але над казанами центрального опалення є така комірка сажнів на два з половиною, з вікном, як слід, там зараз усяке барахло лежить. Звільнити, підмазати, й буде тепла суха кімнатка.

— Вибачте,— випростався голова ревізкому. — Чи розумієте ви зараз свою пропозицію, товаришу Вивірко? Ви пропонуєте на п’ятнадцятому році революції переселити людину в підвал. І то не в мешкальний підвал, а в приміщення, зовсім не пристосоване до житла, без ніяких вигод. І крім того, людину стару, безпорадну, вбогу. Мені здається, що

до таких людей треба мати хоч примітивну людську пошану, а не викидати їх як непотреб на смітник. Я проти вашої пропозиції.

Товариш Вивірко нетерпляче ворухнувся:

— Трудящого я не переселяв би в підвал,— відповів він. — А Веледницька справді, коли хочете, непотреб соціальний. Дочка царського сенатора, розкошувала все життя по закордонах без пуття й діла, чоловіка, кажуть, на той світ спровадила, а після революції — тик-мик — почала французької мови непманських дітей учити. А тепер на базарі жебрачить. Кому така потрібна? Я, правда, не чіпав її, поки момент такий не прийшов. А по закону її давно треба виселити як елемент нетрудовий і класово-ворожий.

— Класово-ворожий! — скрикнув голова ревізкому.— Класово-ворожий, та спам’ятайтеся, товаришу Вивірко! Ота жебрачка — класовий ворог! Це надто смішно. А втім, маєте рацію: класовий ворог, це в нас на кожному заводі й у кожній установі ніби штатна посада, яку хтось та повинен займати. І ви висуваєте на цю посаду Веледницьку — непогано.

— Будинок у нас великий, якби потрусити добре, і крім неї знайшлося б багато добрих нащадків.

— О, в такому разі я проти вашої пропозиції не заперечуватиму,— холодно відказав голова ревізкому. — Боронити людину, визнану за класового ворога, нікому не радиться. Звичайно, під цим, класовим, поглядом усякий утиск над Веледницькою стає не тільки законним, але й хвальним. Тим більше, що опору вона ж не чинитиме. Її можна цілком безпечно вигнати на вулицю, в оборону їй, будьте певні, ніхто не стане. Але, скажу між нами, ваш намір суперечить найосновнішим і для всіх людей обов’язковим вимогам людяності.

Останні слова голова ревізкому промовив хвилюючись. Поправив на носі пенсне й застукотів пальцями по столу… Товариш Вивірко зморщив чоло, але раптом сказав байдуже:

— Та про що ми говоримо? Ось я викликав її на пів до сьомої, прийде, побалакаємо, і побачите, що вона згодиться. Чи їй не однаково, де жити?

На цім слові в коридорі рипнули двері й до канцелярії з’явився двірник Вася, бородатий і кульгавий.

— Пожильці знають, що завтра почнемо відпускати обіди? — спитав його голова ЖК.

— Ще б пак! Канешно, знають,— мовби дивуючись, знизав плечима Вася.

— А Веледницьку викликали?

— Канешно, викликав,— так само відповів Вася, сідаючи. — Он ззаду топає. — І він зітхнув. — Навіть у хату не пустила, відьма.

Голова ревізкому прислухався до гаданого "топання", але почув лише шелест і раптом побачив у отворі коридору високу жінку. Її ноги від кінця до колін були обмотані закаляним подертим ганчір’ям і щиро перев’язані різноманітними мотузками. Щось подібне до цього дрантя було й на голові — малій, приплющеній, з усохлим, але не спотвореним обличчям: воно зберегло свої давнішні пропорції, воно було старе, неймовірно зблякле і разом з тим не старече. В очах їй стояв вираз утоми й ніби непричетності до всього, що діялося в ній і з нею. Трималася рівно, склавши на животі чорні руки, і здавалася ще довшою, ще тоншою від високих плечиків свого вицвілого й заболоченого пальта строю минулого століття. І вся ця постать чудернацька й майже нереальна зразу поширила круг себе тупий сморід, відчутний навіть у

затхлім повітрі канцелярії, дух немитого тіла, непраної білизни, спітнілих ніг, якусь густу есенцію непреможного бруду.

— Сідайте, бабусю,— сказав голова ЖК. — Я викликав вас ось у якій справі. Ми збудували кухню для пожильців будинку й тепер хочемо збудувати ще їдальню. Для цього нам потрібна кімната, де ви живете.

Веледницька, що стояла до голови ЖК трохи боком, рвучко повернулася до його просто. Вираз байдужості спав з її обличчя, як паперова мана, і воно все скривилося від жаху. Суха шкіра на скронях напнулась. Нижня щелепа зробила кілька судорожних нечутних рухів.

— Заспокойтесь,— вів голова ЖК. — Ми не збираємося виселяти вас на вулицю. Ми...

Але стара вже не слухала.

— Не... не хочу! — хрипко крикнула вона, схопившись за стіл обома руками. — Я... не... не... хочу!

І, хриплячи, вона зайшлася кашлем, що нагадував довгий безпосередній стогін. Голова ЖК хотів перечекати цей напад, але зрештою заговорив далі голосніше:

— Ми даємо вам гарну кімнатку, теплу, суху, там вас ніхто не турбуватиме. Ви чуєте мене? Ми забезпечуємо вас площею.

Веледницька кашляла. Взялася руками за груди, стримуючи їх, потім нестямно похилилась на стіл і раптом упала додолу купою лахміття, що здригалося й харчало.

Голова ЖК підвівся.

— Ідіть додому! — крикнув він. — Ідіть додому!

Але купа ще якийсь час лежала, поволі стихаючи. Потім звелася навколішки, на ноги. Захиталася на місці й зігнуто пішла геть, тримаючись за стінку рукою.

— Придивіться там,— кинув їй услід голова ЖК до Васі.

Вася голосно сплюнув, але розпорядження виконав.

Голова ревізкому, що досі не промовив слова, підвівся й кинув цигарку.

— Ви розумієте, що вона цього не переживе? — сказав він зловтішно. — Ваше переселення — це їй смертний вирок, без суду й слідства. Це — самосуд. От ваше дбання за людей! Ви засуджуєте цю вбогу, хвору жінку за те тільки, що вона сенаторова дочка, за те тільки, що вона жила колись весело за кордоном, хоч це навіть не злочин, адже ворожої дії проти радвлади ви їй не привинюєте. Ви чините над нею не правосуддя, а помсту. Та хай навіть її причетність до буржуазної розкоші — за буржуазних часів! — буде злочин, то хіба не спокутала вона його своїми страшними злиднями й приниженням? Хіба зник у нас той високий рух душі, що зветься милосердям — навіть до ворога? Певно, що зник. То ви хочете збудувати нашу їдальню, наш добробут на трупі цієї жебрачки — хистка і гнила підвалина! Ви хочете кинути її сухотні кістки в нашу страву, але не кожному таке вариво смакуватиме!

Він узяв свій портфель.

— Я проведу це на зборах уповноважених,— похмуро відповів голова ЖК.

За три дні голова ревізкому вирушивши вранці на посаду, перестрінув біля воріт голову ЖК й двірника Васю в супроводі старшого міліціонера.

— От, до речі, будете за понятого,— сказав голова ЖК.

— А що сталося?

— Справа торкається вашої підшефної. Вася заявив мені, що Веледницької вже три дні ніхто не бачив.

— Піду охоче... Отже, товаришу Вивірко, досить було самої вашої розмови. Безперечно, вона померла.

— Може, померла,— озвався Вася,— а може, приміром, змандрувала. Тут треба подивитись, а за слюсаря ви не клопочіться,— додав він до міліціонера. — Я сам могу по слюсарному ділі, могу, канешно, й по столярному.

І вони вчотирьох зайшли до будинку.

— А ваша дружина бере чотири обіди,— сказав дорогою голова ЖК до інженера.

— Хіба я не маю на це права?

— Так, так, тільки ж страва з людськими кістками, як ви казали, а ви їсте.

Голова ревізкому насупився.

— Доконечність,— пробурмотів він. — Економічна доконечність, сильніша за нашу волю.

— Просто у вас слово з ділом розминається.

Голова ревізкому мовчки запалив і був похмурий. Не встигли вони підійти до кімнати, де жила Веледницька, а в коридорі вже стали збиратися цікаві, невідомо як сповіщені про подію. Стиха почалось обговорення.

— Раз, два,— казав Вася, пораючись коло замка. — Ще раз, два. Р-р-раз, і я прошу заходити.

Він широко розчинив двері, даючи дорогу міліціонерові й представникам будинку.

— Ну й дух! — озвалися цікаві, що вмить зайняли поріг. — Зразу весь коридор завоняло.

— Та через неї тут життя не було!

— І дивіться, темрява яка! Нічого не бачу.

— Так вона ж ніколи віконниць не відчиняла й світла не світила.

— Чи вона чортиха, що світла боялась?

— Відчиніть віконниці,— наказав міліціонер до Васі.

Крім віконниць вікно ще було запнуте великою чорною хусткою, яку Вася безжально здер.

— Он вона! Он вона! — почулися вигуки.

Досить простора кімната зразу виступила в своїй гнітюще брудній голизні. Роками не мазані стіни були чорні згори донизу й засновані

величезними полотнищами павутиння, що важко заколивалося від руху повітря. По всій підлозі валялося огидне ґноття, сміття, уламки, наскрізь перейняті мокрінню, що в ній ці речі нечутно гнили й розкладалися, вилучаючи вогкий нерухомий сморід. У кутку праворуч лежала гора лахміття — заболочених і подертих спідниць, білизни, пальт, покалічених капелюхів і стоптаного зашкарублого взуття. На підвіконні, серед шматків цвілого хліба, недоїдків риби, оселедців, м’яса, серед кісток і різномасних торбинок їстівного стояв усім сусідам відомий черепок, що з... А більших речей у кімнаті було двоє лише — комод і широка низька скриня, де чудернацьки зігнута, обернена до стіни обличчям, сиділа сама господиня цього покою.

— Напад кашлю,— мовив голова ревізкому. — Про це свідчить її постава. Вона мертва.

І щоб переконати всіх, підійшов до скарлюченої постаті, шарпнув її рукою за плече.

Постать захиталася і раптом перекинулася горілиць суцільною закляклою масою. І ту ж мить по скрині почувся чистий брязкіт, немов упав на неї струмок металевого зерна.

— Золото! Золоті червінці! — крикнув голова ЖК.

— Та дивіться, в неї золото в роті! — гукнув несамовито двірник Вася.

— Вона гроші їла, падлюка!

Охнувши від дива, цікаві наполягли вперед.

— Стороннім усім вийти,— різко наказав міліціонер.— Понятих прошу лишитися для складання протоколу.

Ще за кілька день голова ЖК остаточно обговорив з головою ревізкому план пробиття капітальної стіни, щоб улаштувати їдальню в двох звільнених кімнатах.

— Буду форсувати справу,— сказав він наприкінці.— Завтра почнемо, через тиждень їдальня функціонуватиме. На столиках квіти поставимо і гучномовець заведем не простий — динамік! А зараз хочу показати вам цікаві документи про вашу підшефну. Ви ж тоді за понятого не схотіли лишитись.

— Засідання мав у тресті, не було часу.

— Так, так. А шкода, багато виявлено повчального. Передусім її листування, тобто її листи чи вірніш — заяви й доповіді різним контрреволюціонерам, найбільше Ніколаю Ніколаєвичу. На адресу вона їх, видно, не посилала, писала для власної втіхи й складала в комоді. Цілий пакунок, усе по-французькому, олівцем, у міліції насилу переклали. Я взяв собі копію тільки ось цієї пропозиції.

І дав голові ревізкому невеличкий аркушик, де стояло: "Після звільнення Росії, в ім’я найвищої справедливості і щоб виконати волю народну, пропоную..." Далі йшов докладно опрацьований проект кошмарних тортур і кар видатним представникам партії, переліченим від номера першого до двадцятого.

— Ви зверніть увагу на номер двадцятий,— сказав голова ЖК. — Це про мене — аж незручно якось мені серед наших великих вождів. "Начальника будинку, де я живу, живцем закопати". Це за те, мабуть, що посвідки для соцзабезу їй не видав.

— Хвора маячня,— ніяково промовив голова ревізкому, вертаючи папірця.

— Це, мовляв, політичний бік справи,— провадив голова ЖК. — А ось економічний. Список речей, знайдених у комоді, скрині й у купі під лахміттям.

Голова ревізкому глянув у середину списка:

"Мануфактура. Оксамиту 10 м. Шовку зеленого 4 м. Шовку синього 6 м. Сукна жіночого сірого 3½ м. Шерсті в картку 8 м. Полотна білого 3 шматки 10,5 і 13 м. Ситцю... муслiну... маркізету... Продукти. Цукру грудкового в п’ятифунтових пачках 10 шт. Цукру піскового 4 торбинки, разом 20 кіло. Борошна пшеничного... пшона... крупи різної... цукерок... Різні речі. Мила туалетного 43 шматки. Мила прального 13 шматків. Одеколону й пахощів різних 18 пляшок. Пудри... Крему... Сірників... Спирту денатурованого... Вина... Горілки...".

— Неймовірна річ,— пробубонів голова ревізкому.

— А ось копія акта про розтин тіла. Теж цікаво. Ви бачите: "У шлунку виявлено дев’ять золотих монет по 5 карбованців. Смерть сталася від задушення при ковтанні дальших монет, виявлених зовнішнім оглядом у роті". Виходить, п’ятірки вона поковтала — вони маленькі, а десятками вже подавилася, бо в торбинці коло неї зосталися самі десятки аж на 520 карбованців. Тепер зрозуміло, чого вона так злякалася переселення — боялась, щоб люди її скарбів не побачили при цій нагоді. Так вона надумала золото поковтати, а потім будинок підпалити, бо коло неї знайдено літровку з бензином і сірники напоготові. Ця літровка навіть перекинулася, бензин розлився, коли ви шарпнули труп, але ніхто не зауважив, золотом задивувались.

— Та це просто божевільна,— скрикнув голова ревізкому.

— Можливо. Але класово божевільна.

[1933]